

**Svenskhetens gränser går vid kroppen. Tobias Hübinette och Carina Tigervall om adoptivfamiljer och svensk vardagsrasism
(ur *Arbetaren Zenit* 6/2009)**

Trots att begreppet "ras" sedan länge är tabu i Sverige, verkar en av svenskhetens tydliga gränser fortfarande gå vid kroppen. Detta framkommer i en ny studie om utlandsadopterade och vardagsrasism.

Forskarna Tobias Hübinette (TH) och Carina Tigervall (CT) har nyligen utkommit med boken *Adoption med förhinder. Samtal med adopterade och adoptivföräldrar om vardagsrasism och etnisk identitet*, som bygger på en intervjustudie genomförd 2007. Bland de intervjuade finns tjugo vuxna adopterade samt åtta adoptivföräldrar. Författarna, som delvis har utgått från sina egna positioner som adopterad och adoptivförälder, ser boken om en renodlad studie av vardagsrasism. Detta eftersom diskriminering mot adopterade inte kan bortförklaras i termer av "etniska" faktorer som språk, namn och kultur.

Var går svenskhetens gränser?

(TH) – Utifrån det som mina informanter upplever i sin vardag skulle jag säga att en av gränserna utgörs av ras eller utseende i form av ögon-, hud- och hårfärg. Och det beror på specifika saker i den svenska historien.

– Från 1850-talet till 1950-talet rådde ett institutionaliserat rastänkande i Sverige som genomsyrade alla samhällets sfärer. Vi talar om den period då Sverige blir modernt och skapas som nation, och människor växte upp i en tidsanda då svenskarna framhävdes som eliten av den vita rasen.

– Dagens samhälle är i sin tur präglad av 68-rörelsen, som var oerhört stark och blev hegemonisk på ett väldigt speciellt sätt. I denna rörelse ingick en antirasism som idag är institutionaliserad, och som har ersatt det tidigare rastänkandet. Här ingår det som brukar kallas färgblindhet, vilken på ytan kan utge sig för att vara antirasistiskt, men som ofta får negativa följder för dem som utsätts.

– Det som händer är att våra informanter upplever rasism i sin vardag utan att ha ett riktigt språk för att beskriva detta. Det är denna beskrivning vi som forskare försöker göra genom att faktiskt tala om ras, vilket man annars inte gör i Sverige.

(CT) – Vi känner samma avstånd som alla andra inför begreppet ras, och att särskilja människor utifrån utseende. Men när detta nu förekommer så behöver man ett provisoriskt begrepp som fungerar.

Varför fungerar inte "etnisk diskriminering"?

(CT) – Man talar om etnisk diskriminering som något negativt man ska få bukt med, men tänker sig att det har att göra med en brist hos "invandraren". När man säger att personen inte har rätt utbildning eller inte har kulturell kompetens, så försöker man hitta orsakerna hos den som blir utsatt i stället för hos den som diskriminerar.

– Men när man diskriminerar adopterade måste man erkänna att det handlar om utseende. Även många invandrare vittnar om att det handlar om deras fysiska uppenbarelse – inte alls bara om språkliga brister eller liknande.

(TH) – I slutet av 1990-talet kom en statlig utredning fram till att ordet ras skulle rensas bort från det offentliga språkbruket. I den anglosaxiska världen pratar man dock öppet om ras när man avser det som är kopplat till utseende snarare än till kultur, språk och religion, men i Sverige används bara begreppet etnicitet.

Hur kan den specifika diskrimineringen mot utlandsadopterade se ut?

(TH) – Mina informanter upplever hur de ständigt ifrågasätts varför de är i Sverige, var de kommer ifrån, och om de är svenskar. Det kan ta sig uttryck på olika sätt, men att tilltalas på engelska är ett vanligt exempel. Människor man möter i yrkes- och privatlivet kan också uttrycka förvåning över att man som adopterad har ett kristet och västerländskt namn.

(CT) – Adoptivföräldrar får frågan om vilket språk de talar med barnen, även när man berättat att barnen är adopterade och har bott i Sverige sedan de var spädbarn.

– Det mest genomgående är att barnet ständigt uppmärksammas, och att familjekonstellationen kräver en förklaring som man alltid ska ha till hands. Folk vill veta ”hur länge har ni haft barnet” och ”var hon kommer ifrån” och det kanske inte upplevs som så jobbigt, tills man lägger ihop alla tillfällen. Även om folk frågar på ett snällt sätt så blir den eviga känslan som förmedlas till barnet att ”just du har något som måste förklaras, det räcker inte att du bara finns”.

– Det är också intressant hur rasistiska händelser på lekplatser och i skolan ofta omkodas till allmän mobbning. Intentionen att inte peka ut barnet som annorlunda är positiv, men konsekvensen blir att det är svårt att benämna det som händer, och att strukturen drunknar i färgblindheten.

(TH) – Bland mina informanter dök det hela tiden också upp berättelser från den intima sfären. Familjemedlemmar, vänner, partners, vänner och andra som de har nära relationer med utsätter dem för saker som är kopplade till deras utseende. Jag har beroende på situation benämnt detta som sexualisering, exotisering eller fetischisering.

– Sådant förekommer så klart inte bara i intimsfären, men jag tror att det är mer smärtsamt där, och här kommer vi också till den stora skillnaden mellan icke-vita adopterade och icke-vita invandrare.

– Studier visar att icke-vita invandrare har ett ställe att falla tillbaka på – i form av familj, släkt, bostadsområde och föreningar – där deras utseende inte betyder något. Detta gäller inte för utlandsadopterade, som oftast är ensamma om att sticka ut utseendemässigt.

Vilka strategier finns för att hantera det man utsätts för?

(CT) – I min studie handlar det mest om att föräldrarna försöker skydda och stärka barnet. Motståndsstrategierna är väldigt individcentrerade och stannar inom familjen, och det finns en tanke om att det inte går att förändra samhället på ett kollektivt plan.

– Det förekommer fantasier om att göra mer konkret motstånd genom att kanske ställa sig upp och skrika ”du är rasist!” på bussen, men de realiseras i stort sett aldrig.

(TH) – Bland de adopterade finns en liten grupp som märks i offentligheten, och som identifierar sig med ursprungslandet eller med invandargrupper från samma region eller kontinent. Den strategin skulle man kanske kunna benämna en slags identitetspolitik.

Vill ni åstadkomma några politiska resultat med boken?

(CT) – Grunden för vår studie är antirasism. Men för att åstadkomma ett antirasistiskt samhälle så måste man erkänna rasismen, och inte gömma sig bakom en färgblind utopi som inte är förverkligad ännu. Vi måste våga säga att kulturell och social ras fortfarande existerar – vill vi förändra detta måste vi se strukturerna och jobba för att avskaffa dem.

(TH) – När svenskar kallar sig antirasister så är det väldigt kopplat till nazism, medan man i diskussioner om nationalstaten eller om migrations- och integrationspolitik talar om strukturell eller etnisk diskriminering.

– Det är som att det går att identifiera en viss procent infödda vita svenskar som är rasister, och dem kan man utdefiniera från alla andra och bekämpa. Det är som att det bara är denna lilla grupp som gör att den antirasistiska utopin ännu inte har förverkligats.

– Ett annat begrepp som man inte talar om i Sverige är "vithet". Om folk mot förmodan nämner begreppen vit eller icke-vit, så refererar de nästan alltid till USA. Jag vet inget västerländskt språk där ras är så extremt tabuiserat som i svenskan.

Kan det ligga en välvilja i att man undviker att tala om ras?

(TH) – Välviljan finns absolut, och kom ju som en reaktion på att Sverige, bortsett från Nazityskland, var det land där rastänkandet var mest institutionaliserat och praktiserat. Det mest kända uttrycket är ju tvångssteriliseringar. Problemet med den färgblindhet som kom i stället är att den används för att dölja maktförhållanden som egentligen alla vet existerar. I slutändan blir det så att svenskhet är lika med vithet, vilket kanske är en extrem analys, men jag tycker att det går att påstå det.

– Om man jämför med Frankrike och England, där det visserligen finns mycket rasism, så är det fullt möjligt för en icke-vit person att hävda att han eller hon är engelsman eller fransman utan att folk gör en stor sak av det, vilket är väldigt svårt i Sverige. Vitheten har både osynliggjorts och *blivit* svenskheten.

– För att gå tillbaka till frågan om svenskhetens gränser så skulle jag säga att den går vid kroppen. I vardagen är rastänkandet i Sverige fortfarande väldigt starkt.

Efter intervjun kommer ett mejl från Carina Tigervall, där hon vill klargöra en sak.

– När vi talade om "färgblindhet" som ett problem framstod det som att det var 68-rörelsens antirasistiska rättvisetankar som var orsaken till att ras och vardagsrasism osynliggjorts.

– I boken är förklaringsmodellen betydligt mer komplex. Vi antar att det är två "positiva" ideologier som smälter samman, dels vänsterns rättviseorienterade antirasism, och dels den liberala tanken om grupptillhörighet som förtryck. När dessa två ideologier samsas i ett individcentrerat (höger)samhälle, så får det till följd att ras helt enkelt osynliggörs som kategori, vilket ytterst gynnar förtryckarna och de gamla maktrelationerna kan upprätthållas.

Kristina Lindquist